

פרק כ"א	סיכום
ואלה המשפטים	<p>"ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" משפטים הנוגעים לעבד עברי (א'-ו)</p> <p>אדם מישראל יכול להגיע למצב של עבדות בשתי דרכים:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. בי"ד מכרוהו בגנבתו מפני שלא יכול היה לשלם את גנבתו. 2. האדם מכר את עצמו בשל עניו מפני שלא יכול היה לשלם בעצמו את הוצאות מחייתו. <p>עבד עברי עובד שש שנים ויוצא בשנה השביעית ללא חיוב כספי כלשהו כלפי האדון. אם היה נשוי בשעה שהפך לעבד - יוצא עם אשתו וילדיו, אך אם השיא לו אדונו אשה (שפחה כנענית) בהיותו עבד, הרי שהיא וילדיה אינם יוצאים עמו.</p> <p>אם אינו רוצה לצאת מפני שקשה עליו פרידתו מאדונו או מאשתו שהשיא לו וילדיו שנולדו לו עמה - ייקח האדון את העבד אל הדיינים, ולאחר שאישרו זאת יביא האדון את העבד אל הדלת וירצע את אזנו בדלת והעבד יישאר עמו לעולם (= עד שנת היובל).</p> <p>הסיבה: "כי לי בני ישראל עבדים" - ישראל הם עבדים לה' ולא עבדים לאדם, וגנאי הוא לאדם שלא לקח מוסר מהדברים ששמע בהר סיני ורוצה להמשיך בעבודתו.</p>
	<p>אמה עבריה (ד'- י"א)</p> <p>אשה לא נמכרת בגנבתה ואינה רשאית למכור עצמה לאמה מתוך ענייה. בת ישראל, אם כך, הופכת לאמה רק במקרה שאביה מכר אותה בקטנותה (מתחת לגיל שנים עשרה) מחמת עוני, והיא מיועדת לנישואין עם האדון או עם בנו.</p> <p>אמה עבריה יוצאת לחופשי באותם תנאים של עבד עברי, בשביעית וביובל, אך אם האדון או בנו התחרטו ולא חפצו לשאתה, על האדון לפדותה ולשחררה תמורת כסף פדיון (האדון ייקח מאביה או מגואליה כסף, שהוא חייב לסייע בהשגתו, בניכוי שכר עבודתה בשנים שהיתה אצלו) וחל עליו איסור למכרה לאיש זר. אם האדון ייעד אותה לבנו והוא נושא אותה לאישה חייב בנו לנהוג עמה כמשפט בנות ישראל (כזכויות כל אישה בת חורין. וכן חייב באלו האדון, אם נשאה בעצמו).</p> <p>דהיינו, אמה עבריה משתחררת מעבודתה ע"י 1. ייעודה לעצמו. 2. פדיון. 3. ייעודה לבנו.</p>
	<p>דינו של הורג אדם (י"ב- י"ד)</p> <p>רוצח במזיד חייב מיתה (ב"הרג" = סייף) ע"י בי"ד.</p> <p>רוצח בשגגה נס לעיר מקלט (ובתקופת דור המדבר נס אל מחנה לוויה).</p> <p>רוצח במרמה, עורמה ותחבולות ילקח למות ע"י בי"ד אף אם נמלט אל המזבח (שהוא מקום אשר במקרים מסוימים יכול לשמש מקלט להורג, כגון הורג בשגגה או כהן בשעת עבודה או שנתחייב מיתה עפ"י דין מלך אבל לא עפ"י דין תורה).</p>
	<p>שלושה החייבים מיתה (שלא על רצח) (ט"ו- י"ז)</p> <p>מכה אביו ואמו, גונב איש ומכרו ונמצא בידו, מקלל אביו ואמו.</p>
	<p>דיני חובלים: דיני אדם שפגע באדם אחר ופצעו (אך לא הרגו) (י"ח- כ"ז).</p> <p>איש מכה את רעהו - * אם מת המוכה לאחר זמן מה - חייב המכה מיתה. * אם נרפא האדם המוכה - פטור המכה מעונש מוות, אך ישלם את דמי ריפוי ("רפא ירפא") ודמי השבתתו ממלאכתו ("שבת") (וכן "צער" [עוגמת נפש] ו"בשת", על הבושה שנגרמה לו). * אם המוכה לא מת אך גם לא החלים לגמרי - חייב המכה לשלם גם "נזק" בנוסף על האמור לעיל.</p>

איש מכה עבדו או אמתו – מדובר בעבד כנעני: אם מת העבד או האמה - חייב המכה מיתה, אך אם החלים העבד לאחר יום או יומיים - פטור, שכן דרך אדון להכות עבדו או אמתו כדי שיסורו למשמעתו כי הם כקניינו. איש מתכוון להכות את רעהו אך מכה בטעות אשה בהריון – אם הפילה האשה את עובריה או עובריה כתוצאה מכך, אך לא נפגעה – ישלם המכה את הנזק. אם הרג את האשה בטעות – חייב בתשלומים כפי שיקבע בעל האשה (ובכפוף להסכמת הדיינים).

ארבע אבות נזיקין:

שור (שור המזיק אדם. כ"ח-ל"ב) (ל"ה- ל"ו: שור המזיק שור) – דיני נזקי ממון.

בור (אדם המזיק שור. ל"ג- ל"ד).

המבעה (נזקים הנעשים ע"י בהמה בשן וברגל. כ"ב, ד').

ההבער (נזקי אש. כ"ב, ה').

כ"א, לז- כ"ב, א- ג: אדם הגונב שור – דיני גנבה.

שאלות ותשובות פרק כא'

שאלה	תשובה
1 כא עפ"י שאלת בגרות	איזו הלכה לומד רש"י מפסוק א'?
2 פרק כא עפ"י שאלת בגרות דיני עבדים (ב'- ו')	א. על איזה עבד מדברת התורה בפסוקים ב'- ו', ובאילו שתי דרכים יכול עבד זה להשתחרר מעבדותו? (היעזר ברש"י. פס' ב' ופס' ו' וברש"י ד"ה "ועבדו לעולם"). ב. ציין שתי דרכים שבהם יכול אדם להפוך לעבד עברי. היעזר ברש"י. ג. באיזה מקרה נרצע עבד עברי וכיצד נעשית פעולה זו? (פס' ה'- ו' וברש"י). ד. מדוע מתבצעת פעולת הרציעה ומדוע דווקא באוזן?
3 פרק כא עפ"י	א. איזו מחויבות נוספת חלה על בעלים של עבד עברי הנשוי לאשה יהודיה? ב. על איזו אשה מדובר בפסוק ג' ועל איזו אשה מדובר בפס' ד'- ה'? היעזר ברש"י.

סיכום ספר שמות – לשימוש פרטי למורים ולתלמידים

www.meir-avitan.co.il מתוך האתר של מאיר אביטן

שאלת בגרות נשים בעבודות		שפחה כנענית שנתן האדון לעבד ואינה משתחררת עם העבד כשיוצא לחופשי.
<p>4</p> <p>פרק כא</p> <p>עפ"י שאלת בגרות דיני עבדים (ז' - י"א) (כ"ו - כ"ז)</p>	<p>א. על איזה עבד מדברת התורה בפס' כ"ו- כ"ז ובאיזה מקרה משתחרר עבד זה מעבודתו? היעזר ברש"י.</p> <p>ב. ציין חמש דרכים בהן יכולה אמה עבריה להשתחרר מעבודתה (רש"י לפס' ז' ד"ה "לא תצא". לפס' ח' ד"ה "והפדה". פסוק י"א, וברש"י ד"ה "ואם שלוש אלה").</p> <p>ג. מה הדין כאשר דברים אלו לא נעשו? (היעזר ברש"י)</p> <p>ד. איזו מגבלה מטילה התורה על אדון שאינו מייעד את אמתו העברייא כאישה לו או לבנו? היעזר ברש"י (ח' ד"ה "לעם נכרי").</p>	<p>א. התורה מדברת בפסוקים אלה על עבד כנעני. עבד זה משתחרר מעבודתו אם פגע אדוניו באחד מאבריו (מ"כ"ד ראשי איברים". דהיינו האזכור של עין ושן נועד לציין מקרים מייצגים של איברים אחרים נוספים).</p> <p>ב. אמה עבריה משתחררת כאשר סימנים גופניים מראים שהגיעה לבגרות (שכן אישה יכולה להפוך לאמה עבריה רק כשהיא קטנה, ומשהביאה סימנים המעידים על התבגרותה היא משתחררת), או (2) לאחר שש שנים, או (3) ביובל, או (4) כשייעד אותה האדון לעצמו או לבנו, או (5) ע"י כך שאדם פודה אותה ע"י החזרת החלק היחסי של מכירתה לקונה.</p> <p>ג. כשדברים אלה לא נעשו היא יוצאת "חינם אין כסף", ללא תשלום פדיון החלק היחסי, במה שבא קודם – הבאת סימני בגרות או שש שנים.</p> <p>ד. אסור לו (ולא לאביה) למכור אותה לאף אחד אחר.</p>
<p>5</p> <p>פרק כא</p> <p>עפ"י שאלת בגרות רוצח במזיד ורוצח בשגגה (י"ב - י"ג)</p>	<p>"ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה" (י"ג).</p> <p>א. מהו המקום עליו מדובר בפסוק זה ובאיזה מקרה אדם צריך להגיע למקום זה? היעזר ברש"י.</p> <p>ב. ציין מקור בספר במדבר בו מפורטים דיניו של מקום זה ודיני האדם הצריך להגיע לשם, וכתוב בקצרה שלוש הלכות שהתורה מוסיפה בעניין זה בספר במדבר על הנאמר בספר שמות. (ל"ה י"א, טז- כד. כה. כו- כז).</p>	<p>מדובר באדם שהרג בשוגג ואז דינו לגלות ממקומו ולשבת במחנה לווייה (הוא המחנה שהיו הלוויים חונים בו מסביב למשכן). (ובא"י הוקצו לשם כך ערי מקלט).</p> <p>ב. במדבר ל"ה, ו- כט.</p> <p>1. בארץ ישראל מקום המקלט של רוצח בשגגה לא יהיה מחנה לווייה כבמדבר, אלא שש ערים המוקצות לכך. (3 בעבר הירדן המזרחי ו- 3 בעבר הירדן המערבי).</p> <p>2. גואל הדם של הנרצח הוא אשר ידאג להביא את הרוצח למשפט בו יקבע אם רצח בשוגג או במזיד, ואם אדם רצח במזיד דינו מוות ודין זה יבוצע בידי גואל הדם.</p> <p>3. זמן ישיבת הרוצח בשגגה בעיר מקלט הוא עד מות הכהן הגדול.</p> <p>4. אם יצא הרוצח בשגגה מעיר המקלט בטרם זמן, מותר לגואל הדם להרגו.</p>
<p>6</p> <p>פרק כא</p> <p>עפ"י שאלת</p>	<p>בשמות כ"א מדברת התורה על מקרים שונים בהם אדם אחד הרג אדם אחר.</p> <p>א. מהו המקרה עליו מצווה התורה בפס' י"ד ומהו הדין במקרה זה?</p> <p>ב. 1. על מי מסופר בנביאים ראשונים כי אחז בקרנות המזבח ופעולתו הועילה, ומה הייתה מטרת פעולתו זו?</p>	<p>א. מדובר על מקרה של רצח במזיד ודינו מוות. אין שום מקום המגן עליו כפי שיש עיר מקלט המגנה על ההורג בשגגה, גם אם ייצמד למזבח - אין הדבר מגן עליו.</p> <p>ב. 1. במל"א א', נ- נג מסופר על אדוניהו בן דוד שחשש ששלמה יהרגו על ניסיון מרידה במלכות, ונמלט אל המזבח ואחז בקרנותיו, אך שלמה נשבע לו שלא ימיתו אם ינהג כשורה ושלחו לביתו.</p>

<p>2. במל"א ב', כח- לד מסופר על יואב בן צרויה שחשש ששלמה יהרגה ונמלט אל המזבח, אך שלמה הרגו למרות זאת מפני שדוד אביו השביעו על כך (מל"א ב', ה- ו), ובתמיכתו באדניהו הצדיק יואב את עניין הריגתו. ג. אם הכה אדם את עבדו הכנעני בכלי שיש בו כדי להמית וגרם למותו הרי ש"נקם ינקם" (רש"י: במיתת סייף), אך אם עבר יום (או יומיים, קל וחומר אם עבר יותר זמן מכך) עד שמת אזי לא נחשב שמת מידי מכהו. כל זאת כשמדובר באדון המכה את עבדו הכנעני, אך אם אדם אחר מכה, אזי כן יוקם המכה ויהיה חייב, שכן דרכו של אדון להכות עבדו דרך תוכחה, ולא כן באדם אחר.</p>	<p>2. על מי מסופר בנביאים ראשונים כי נלקח והומת על אף שאחז בקרנות המזבח ומה הייתה הסיבה להריגתו? ג. עיין בפסוקים כ'- כ"א. באיזה מקרה מתקיים הדין "נקם ינקם" ובאיזה מקרה חל הדין "לא יקם"? היעזר ברש"י.</p>	<p>בגרות "וכי יזיד איש" (י"ד)</p>
<p>א. "וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו... ולא ימות ונפל למשכב. אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקמה המכה, רק שבתו יתן ורפא ירפא". (י"ח- י"ט). בפסוקים י"ח- י"ט מדברת התורה על מקרה שאדם הכה את רעהו וכתוצאה מכך רעהו לא מת אך נפל למשכב. במקרה כזה הדין הוא שהמכה חייב לשלם לנפגע "שבת" (פיצויים על הפסד ימי עבודה שגרם לו), "רפוי" (תשלום עבור הוצאות ריפוי המכה) ולפי פס' כ"ד- כ"ה גם תשלום על הנזק והצער שגרם לאדם המוכה. ב. מדובר במקרה שאדם הכה אישה וגרם לה להפיל את עובריה. במקרה כזה חייב המכה לשלם לה (ולמעשה – לבעלה) פיצוי כספי הנקרא "דמי ולדות". ג. במקרה ששני אנשים רבו ותוך כך נפגעה האישה עצמה (בשונה מהמקרה של פסוק כ"ב שהאישה לא נפגעה אך אבדה את עובריה) יתקיים "ונתתה נפש תחת נפש", ומכיוון שלא התכוון לפגוע בה יש מחלוקת אם חייב מיתה כי התכוון להרוג אדם, או ממון כי לא התכוון להרוג אישה זו, אלא אדם אחר. "עין תחת עין" מתקיים באדם שהכה את חברו ופצעו (פגע באיבר חברו) וחייב לו דמי צער ובשת ונזק על אותו איבר.</p>	<p>עיין בפסוקים י"ח- י"ט. א. באיזה מקרה יתקיים "ונקה המכה" ומה דינו של האדם שעשה מעשה זה? היעזר ברש"י לפס' י"ח- י"ט, כ"ד- כ"ה. ב. מהו המקרה עליו מדברת התורה בפסוק כ"ב ומהו הדין במקרה זה? ג. באיזה מקרה מתקיים "ונתתה נפש תחת נפש" ובאיזה מקרה יתקיים "עין תחת עין" וכיצד מיישמים הלכה זו? היעזר ברש"י.</p>	<p>7 פרק כא עפ"י שאלת בגרות אדם שהיכה אדם אחר (י"ח- י"ט) (כ"ד- כ"ה)</p>
<p>א. "בעל השור נקי" - כאשר שור תם נגח והמית אדם. "וגם בעליו יומת" - אם השור הוא שור מועד (שכבר נגח שלוש פעמים) שנגח והמית אדם. ב. הלכה למעשה לא הורגים אדם על מעשה שלא עשה בעצמו אלא נעשה ע"י בהמתו, אלא הוא מתחייב לשלם תשלום "כופר" כערכו של אדם הנמכר בשוק העבדים. ("יומת" - בידי שמים, ואין בי"ד של מטה הורגו). ג. במקרה של שור תם שנגח שור אחר, יש למכור את</p>	<p>עיין בשמות כ"א, כח-כט, לה- לו. א. באיזה מקרה "בעל השור נקי" (כ"ח) ובאיזה מקרה "גם בעלי יומת" (כ"ט)? ב. באיזה אופן "בעליו יומת"? היעזר ברש"י לפס' כ"ט. ג. באיזה מקרה "ומכרו את השור החי וחצו את כספו</p>	<p>8 פרק כא עפ"י שאלת בגרות "וכי יגח</p>

סיכום ספר שמות – לשימוש פרטי למורים ולתלמידים

www.meir-avitan.co.il מתוך האתר של מאיר אביטן

<p>השור החי ולחצות את כספו, וכן עושים גם לשור המת.</p>	<p>וגם את המת יחצון" (ל"ה)?</p>	<p>שור" – אבות נזיקין (כ"ח – לב)</p>
<p>א. בעליו של השור מתחייב בתשלום כופר – פדיון נפשו (כי דינו שיומת, אך אין עושין כן בידי אדם). ב. 1. תשלום נזק – שלושים שקל לאזניו של העבד. 2. השור יסקל. ג. בפסוק ל"ה מתואר מקרה של שור תם שנגח שור אחר ובפסוק ל"ו מתואר מקרה של שור מועד שנגח שור אחר. במקרה הראשון ישלם הבעלים חצי הנזק מדמי מכירתו של השור החי ומדמי שוויו של השור המת. במקרה השני משלם הבעלים נזק שלם – כל שוויו של השור החי ושל השור המת, ואף ישלם מה שצריך עד שיכסה את שווי הנזק.</p>	<p>א. במה מתחייב בעליו של השור המתואר בפסוק כ"ט? היעזר ברש"י (לפסוק ל'). ב. מהם שני העונשים המוטלים על אדם ששורו נגח עבד כנעני? (לכ). ג. מהו ההבדל בין המקרים המתוארים בפסוק ל"ה ובפסוק ל"ו, ובהתאם לכך – מה שונה בין דיניהם? (היעזר ברש"י).</p>	<p>9 פרק כא עפ"י שאלת בגרות</p>
<p>בפסוקים אלה מתואר הבור. מדובר במקרה שאדם פתח בור ברשות הרבים ולא כסהו ונפלה שם בהמה. דינו של כורה הבור הוא לשלם לבעליה של הבהמה את דמי הנזק באופן מלא.</p>	<p>"ארבעה אבות נזיקין הם: השור והבור והמבעה וההבער" (בבא קמא ב, ע"א). אילו מתוך ארבעה אבות נזיקין מתואר בפסוקים ל"ג- ל"ד ומה דינו? (היעזר ברש"י).</p>	<p>10 פרק כא (ל"ג –</p>
<p>א. 1. במקרה של גניבת אדם לצורך מכירתו כעבד מתחייב הגנב מיתה. ("וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת" - ט"ז). 2. 3. במקרה של גניבת שור או שה שאי אפשר להחזירם כי כבר טבחם או מכרם - משלם 5 בקר תחת השור ו- 4 צאן תחת השה. ("כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו, חמישה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה" - ל"ז. בסעיף ב' מוסברת הסיבה להבדל). 4. אם גנב בהמה ונמצאו חיים בידו - משלם פי שניים. 5. אם נמצא הגנב באור יום (בשונה מ"אם במחתרת ימצא הגנב" וגו' – שגנב בלילה) סימן שלא הייתה לו כוונה להרוג לצורך גניבה ולכן מחזיר רק מה שגנב. (משום כך ההורג מי שבא לגנוב בלילה פטור, ואילו ההורג מי שבא לגנוב ביום חייב). ב. רש"י מביא שני פירושים: 1. מכיוון ששה אינו כבד ונשאו על כתפו כבר נתבזה בכך – משלם ארבעה, שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בנשיאתו על כתפו – משלם חמישה. 2. שור הינו בהמה עובדת, ובגנבתו החסיר הגנב מלאכה מבעל השור ולכן משלם יותר (חמישה). שה אינו בהמה עובדת, ובגנבתה לא בטל אותה מעבודה, ולכן משלם פחות (ארבעה).</p>	<p>א. ציין מקרה בו גנב מתחייב: א. מיתה (טז). ב. לשלם פי חמש (לז). ג. לשלם פי ארבע (לז). ד. לשלם פי שניים (תשלומי כפל) (כ"ב, ג). ה. לשלם כפי שגנב (כ"ב, ב). ב. מהי הסיבה להבדל בגובה החיוב בין שני המקרי הכתובים בכ"א, לז? (רש"י).</p>	<p>11 פרק כא עפ"י שאלת בגרות עונשים שונים על גניבה</p>